

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПОРТСМЕНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ "ГІГІЄНА ТА ОСНОВИ ЕКОЛОГІЇ"

У статті проаналізовано наукові праці, в яких розглядається поняття "екологічна відповідальність особистості". Наведено філософські та психолого-педагогічні аспекти екологічної відповідальності. Наголошено на доцільності реалізації міжпредметних зв'язків та впровадження новітніх технологій у процес вивчення дисципліни "Гігієна та основи екології" для ефективного формування екологічної відповідальності спортсменів.

Проаналізовано педагогічні можливості дисципліни "Гігієна та основи екології" для формування екологічної відповідальності. Розглянуто методи, які забезпечують набуття досвіду екологічної діяльності студентів. Описано досвід використання проектної технології для формування практичного та регуляторного компонентів екологічної відповідальності.

Ключові слова: екологічна відповідальність, спортсмен-майбутній тренер, екологічна діяльність, проектна технологія.

Постановка проблеми. Екологічні проблеми, що постали перед людством, мають комплексний характер. Тому їх вирішення повинне відбуватись у різних галузях діяльності, і насамперед – у педагогічній. Аналіз теоретичних праць і практичних досліджень науковців у царині екологічної освіти і виховання переконує, що відновлення й збереження ноосфери планети уможливується за високого рівня екологічної відповідальності кожної людини і майбутнього спортсмена зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-філософський аспект екологічної відповідальності розглядався у дослідженнях з філософії (Г. Йонас, М. Кисельов, М. Култаєва, М. Савчин) та соціології (О. Іваненко, Ю. Осокіна, А. Плахотний, Г. Хоружий). Він полягає у високоморальній поведінці людини в довіллі, що передбачає самоконтроль і запобігання негативним впливам на нього, неодмінно стає її зобов'язанням берегти природну й людську самотність, дотримуватися соціально-екологічних норм і звітуватися перед суспільними інституціями за наслідки своєї діяльності.

Психолого-педагогічний аспект екологічної відповідальності (В. Борейко, Л. Лук'янова, Н. Пустовіт, І. Тимошук, Т. Нінова, С. Совгіра та ін.) передбачає готовність особистості взяти на себе обов'язки природозбереження й протистояння екологічним загрозам, постійного збагачення знаннями, уміннями і навичками екологічно доцільної поведінки та здатністю до рефлексії досвіду їх виконання у взаєминах із природою і людьми.

Психологічні механізми формування відповідальності розкриваються у наукових дослідженнях Т. Гаєвої, Т. Колесіної, М. Левківського, А. Лопуховської, Т. Морозкіної, М. Савчина, І. Уледової.

Метою статті є розгляд педагогічних можливостей дисципліни "Гігієна та основи екології" для формування екологічної відповідальності спортсменів – майбутніх тренерів.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати трактування поняття "екологічна відповідальність" у психолого-педагогічних студіях.

2. Розглянути педагогічні можливості дисципліни "Гігієна та основи екології" у формуванні екологічної відповідальності спортсменів.

3. Описати значення використання проектної технології для набуття студентами – майбутніми тренерами – досвіду практичної екологічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психологічних студіях поняття "відповідальність" розглядається як особливий мотив людських вчинків, смисловий принцип регуляції поведінки. Як особистісна якість, відповідальність є регулятором діяльності та поведінки людини. Ступінь її розвитку визначає ставлення людини до суспільних норм, власних обов'язків, вибір нею життєвої позиції та певної лінії поведінки. Високий рівень відповідальності передбачає прийняття особистістю соціально значущих норм, принципів, вибудовування власної діяльності відповідно до визначених задач та вимог, необхідність відповідати за свої дії, вчинки. Відповідальність не виникає сама по собі. Вона бере початок в ранньому дитинстві й проявляється у належному виконанні дитиною вимог дорослого, колективу

однолітків, розвивається у процесі виховання в міру того, як дитина входить в різноманітні зв'язки та залежності від соціального оточення, інших людей.

Визначаючи екологічну відповідальність як духовну якість особистості, що виражається у ставленні до оточуючого середовища як частини себе, Л. Білик відмічає, що екологічно відповідальна людина ніколи не завдаватиме шкоди природі, якщо вона не хоче зашкодити собі. Екологічна відповідальність – це теоретичне усвідомлення і практична готовність ставитись до природи як до середовища свого існування.

Поняття екологічної відповідальності науковець розглядає у взаємозв'язку з поняттям "екологічна духовність", під яким розуміється гармонія людини з природою. Саме духовність і відповідальність суттєво відрізняють людину від усього тваринного світу, яким керують біологічні інстинкти. Людина, піклуючись про себе, свою сім'ю, повинна дбати і про дім, у якому вона живе, про природу, з якою вона нерозривно пов'язана. Рушійною силою у практичному процесі злиття людини з природою виступає прагнення до усунення протиріччя між наявним та суб'єктивним ідеальним рівнем гармонії. Досягнення ідеального рівня обумовлює спрямованість особистості на самовдосконалення, розширення власних можливостей для принесення користі природі і собі [1; 2].

На особистісному рівні екологічна відповідальність виявляється в екоцентризмі у взаєминах із природою.

У праці Н. Граматик описано методологію формування екологічної відповідальності у майбутніх учителів початкових класів, до якої належать теорії педагогічної синергетики (забезпечує максимально узгоджену взаємодію учасників педагогічного процесу), аксіології (утвердження цінностей відповідального ставлення до природи та обмін світоглядно-екологічними надбаннями в соціумі), екології (цілеспрямованість педагогічних дій на формування екологічної відповідальності особистості, гуманізацію еколого-виховного середовища) та особистісно-освітня основа для їхньої реалізації (екологічні переконання, світогляд, свідомість, знання, діяльність і культура). У своїй сукупності вони інтегровані діалектичним підходом, сутність якого полягає у вивченні взаємозв'язків системи "людина – світ" [3; 4].

Структуру екологічної відповідальності розглядаємо у сукупності і взаємозв'язку емоційно-ціннісного, когнітивного, практичного й регуляторного компонентів.

Емоційно-ціннісний компонент передбачає прагнення майбутнього спортсмена до позитивного емоційного настрою у взаєминах із довкіллям. Когнітивний компонент зумовлений потребою усвідомити свою роль у збереженні природи, якомога більше дізнатися про відповідальне ставлення до неї, бажанням набути необхідні екологічні знання. Практичний компонент спрямований на оволодіння вміннями й навичками екологічно відповідальної поведінки. Регуляторний компонент характеризується прагненням спортсменів до самовдосконалення власного рівня екологічної відповідальності.

Для ефективного формування екологічної відповідальності спортсменів – майбутніх тренерів – доцільним є: забезпечення міжпредметних зв'язків та інтеграції екологічних знань; використання новітніх технологій під час вивчення дисципліни "Гігієна та основи екології".

Оскільки бережливе, відповідальне ставлення особистості до природи можливе тільки за наявності широких екологічних знань про закономірності розвитку природи, усвідомлення значення навколишнього середовища для збереження і зміцнення здоров'я спортсмена, актуальним є вивчення інтегрованої дисципліни "Гігієна та основи екології".

Даний курс є комплексним у системі підготовки спортсменів і передбачає вивчення одночасно гігієни й екології. Гігієна, як профілактична дисципліна, дає знання, що мають важливе значення для практичної діяльності спортсмена – майбутнього тренера. Знання основ екології надає можливість майбутнім фахівцям орієнтуватися в закономірностях змін в екосистемах, що впливає на здоров'я, та вміло застосовувати профілактичні заходи щодо його регуляції та зміцнення.

Однією з головних особливостей курсу "Гігієна та основи екології" є його екологічне спрямування, саме у процесі його вивчення формуються елементи екологічних знань і вмінь, основні уявлення про об'єкти і явища природи, про їх взаємодію, взаємозв'язки та вплив на здоров'я спортсмена. При цьому ми наголошуємо, що людину треба розглядати як невід'ємну складову природи, а не як стороннього спостерігача або володаря природного середовища.

Робочою програмою дисципліни передбачено вивчення таких розділів: гігієна повітря, ґрунту, води, харчування, підготовка спортсменів в умовах жаркого та вологого клімату, високогір'я, особиста гігієна спортсмена, гігієна спортивного одягу і взуття, а також розгляд питань, що мають важливе значення для практичної роботи майбутнього тренера: це гігієна спортивних споруд і майданчиків, оцінка мікроклімату спортивних зал, спортивне харчування, ліквідація чи зменшення до гігієнічних нормативів впливу негативних чинників або, навпаки, широке використання позитивних чинників природи для збереження і зміцнення професійного здоров'я спортсмена.

Інформація, яка вноситься до змісту дисципліни, є науково обґрунтованою і відповідає віковим особливостям, потребам, пізнавальним інтересам, ціннісним орієнтаціям студентів, що надає змісту

особистісної спрямованості. Значення інформації для майбутньої професійної діяльності спортсмена виступає мотивом для її вивчення студентами. Така відповідність забезпечує єдність навчальної мети і мотиву. Окрім того, приділяємо увагу властивості змісту навчальної інформації викликати емоції різного характеру. Емоції як особистісні переживання моменту, суб'єктивне ставлення дозволяють усвідомити особистісну значущість екологічних зв'язків, фактів, реалізації екологічної і природоохоронної діяльності тощо.

Безперечно, когнітивний компонент є основою відповідального ставлення особистості до природи, усвідомлення особистої причетності до збереження, відтворення й охорони навколишнього середовища. Проте потік інформації, що постійно зростає в сучасному світі, вимагає використання методів навчання, які будуть ефективно передавати відносно великий обсяг знань і забезпечать високий рівень майстерності. Тому під час вивчення дисципліни "Гігієна та основи екології" головними методами, які сприяють формуванню екологічної відповідальності, досвіду екологічної діяльності студентів, є:

- розповідь на екологічну тему як висвітлення подій і фактів, вивчення об'єктів навколишнього середовища та істотних зв'язків між ними;
- евристична бесіда з елементами диспуту з екологічної тематики;
- еколого-гігієнічний практикум дослідницької спрямованості;
- ігрова діяльність екологічного змісту (ігри, ігри-змагання, складання і відгадування кросвордів);
- методи реалізації практичних завдань з природоохоронної діяльності (дослідницька робота з інвентаризації водних ресурсів міста та облік природних багатств своєї місцевості);
- методи формування досвіду позитивної поведінки (диспути, засідання круглого столу, робота над проектами, тощо);

Досвід викладання дисципліни "Гігієна та основи екології" дає змогу наголосити, що педагогічні можливості означених методів реалізуються за умови їх комплексного використання, взаємодоповнюваності, а їх вибір має узгоджуватися з психолого-педагогічною характеристикою студентської групи і окремих студентів, досвідом їх екологічної та природоохоронної діяльності. При цьому важливим є посилення та доповнення потенціалу означених методів шляхом використання методів виховання у студентській групі під час проведення кураторських годин. І що найбільш важливо, методи мають бути не просто методично грамотно застосовані педагогом, а мати сучасне, цікаве, таке, що емоційно збуджує, пізнавальне і практично активізаційне, особистісно цінне внутрішнє наповнення (зміст) та зовнішнє вираження (форма).

Формування у студентів відповідального ставлення до природи – складний і тривалий соціально-педагогічний процес. В умовах вищої освіти він спрямований на оволодіння знаннями і вміннями, на розвиток мислення, емоцій, волі спортсменів, їх діяльності із захисту, догляду, покращенню природного середовища.

Такого виду навчально-виховна робота передбачає розширення педагогічно організованих систематичних контактів з природою, що призведе до формування соціально-активної життєвої позиції – потреби з відповідальністю ставитися до навколишнього середовища. Реалізація даного завдання в умовах традиційної лекційно-семінарської системи є досить складною. Тому у процесі вивчення дисципліни використовуємо новітні технології навчання, серед яких – інтерактивні, технології колективних творчих справ екологічної спрямованості тощо. Однією із технологій, яка може бути використана для успішного формування практичного та регуляторного компонентів екологічної відповідальності, є проектна.

На сьогодні проекти є однією з найбільш поширених форм людської діяльності, тому досвід їх розроблення та реалізації надає студентам додаткові можливості для успішної соціалізації у майбутньому. Під проектом розуміємо планування та впровадження спільних дій дітей та дорослих, спрямованих на імплементацію набутих школярами знань на поведінковий рівень через спільну екологічно доцільну діяльність, у процесі якої формується культура екологічної поведінки учнів основної школи. Проектні технології сприяють забезпеченню умов, в яких відбувається сприйняття студентами природи як особистісної цінності, формування емоційного "особистісного ставлення" (за В. Сухомлинським) до екологічних проблем та ґрунтовне засвоєння теоретичних знань у практиці екологічно доцільної діяльності.

Проектна технологія розглядається як набір відповідних взаємопов'язаних операцій, необхідних для виконання проектів. Тематика науково-дослідницьких проектів відображала ті регіональні проблеми, які можуть реально вирішити студенти: "Моніторинг агроекологічного стану ґрунтів м. Кропивницького", "Значення біогеохімічних провінцій у виникненні і поширеності ендемічних захворювань", "Дослідження стану водних джерел м. Кропивницького", "Екологічна оцінка ступеня забруднення атмосферного повітря м. Кропивницький відпрацьованими газами", "Вплив використання синтетичних мийних засобів на організм", "Використання засобів природи у зміцненні професійного здоров'я спортсмена".

Виконуючи такі проекти, студенти поступово розвивають і засвоюють уміння та навички екологовідповідальної поведінки, наприклад, навички оцінки ситуації з точки зору ризику для власного

здоров'я; організації раціонального режиму життєдіяльності з урахуванням екологічних особливостей в конкретних зовнішніх умовах; навички вибору екологічно безпечних продуктів харчування та дотримання принципів раціонального харчування.

Висновки. Формування екологічної відповідальності – складний і тривалий процес, успішність якого передбачає забезпечення міжпредметних зв'язків з метою інтеграції екологічних знань студентів, використання новітніх технологій під час вивчення дисципліни "Гігієна та основи екології". Важливим для реалізації педагогічних можливостей означеної дисципліни є використання методів, спрямованих на набуття досвіду використання майбутніми тренерами екологічних знань у практичній екологічній діяльності.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у обґрунтуванні можливостей дисциплін професійної підготовки для формування екологічної відповідальності спортсменів.

Використані джерела

1. Білик Л. І. Екологічна відповідальність як духовна якість особистості [Електронний ресурс] / Л. І. Білик. – Режим доступу : povyn.kpi.ua/2005-1/01_Biluk.pdf
2. Білик Л. І. Теоретико-методичні основи формування екологічної відповідальності студентів у системі виховної роботи вищого технічного навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра. пед. наук., спец. : 13.00.04 – "Теорія і методика професійної освіти" / Л. І. Білик. – Черкаси, 2005. – 51 с.
3. Граматик Н. В. Формування екологічної відповідальності в майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Н. В. Граматик. – Ізмаїл, 2012. – 20 с.
4. Граматик Н. В. Деякі аспекти формування екологічної відповідальності у майбутніх учителів початкових класів / Н. В. Граматик // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : Гнозис, 2008. – Дод. 2. – Т. 2. – С. 19–24.

Logvinova Ya. O.

FORMATION THE ECOLOGICAL RESPONSIBILITY OF SPORTSMEN IN THE STUDY OF THE DISCIPLINE "HYGIENE AND ECOLOGY"

The article is devoted to the formation of the ecological responsibility of future trainers during the study of the discipline "Hygiene and the basics of Ecology". The concepts of "ecological responsibility", "responsibility" of future trainers have been analysed. The philosophical aspect of environmental responsibility includes the environmental behaviour of humans in the environment, self-control and the prevention of negative effects on nature, the need to protect nature, and compliance with environmental norms.

Psychological-pedagogical aspect of ecological responsibility involves the readiness of the individual to preserve nature, environmentally advisable behaviour, the ability to analyse the experience of performing environmental information in practical activities.

Environmental responsibility consists of emotional value, cognitive, practical and regulatory components.

The formation of environmental responsibility of future trainers is important: ensuring inter-subject links and integrating ecological knowledge; introduction of the latest technologies into the process of studying the discipline "Hygiene and the basics of ecology".

The feature of the discipline "Hygiene and the basics of Ecology" is the formation of environmental knowledge of objects and phenomena of nature, their interaction, interrelations and the impact on the health of the athletes in the process of studying it. The main sections of the discipline are: air hygiene, soil hygiene, water hygiene, nutrition hygiene, training of athletes in a hot and humid climate, highlands, personal hygiene of the athlete, hygiene of sportswear and footwear, hygiene of stadiums, microclimate of sports halls, sports nutrition, the use of nature factors to maintain and strengthen the athlete's professional health.

The pedagogical possibilities of the discipline "Hygiene and basics of Ecology" are analysed. Methods of forming the experience of environmental activity of students are considered. The use of design technology for the formation of the practical and regulatory components of environmental responsibility is described.

Key words: ecological responsibility, athlete-future trainer, ecological activity, design technology.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2018 р.